

“กระอ้วแห่งควาย” กับ “กระต้วแห่งเสือ”: ประวัติและ พัฒนาการของการละเล่นโบราณ

เกรียงไกร ช่องเฮงเส็ง^๑

บทคัดย่อ

“กระอ้วแห่งควาย” กับ “กระต้วแห่งเสือ” ประวัติและพัฒนาการของการละเล่นโบราณ” เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพเกี่ยวกับความเชื่อมโยงระหว่างการเล่นของหลวงที่เรียกว่า “กระอ้วแห่งควาย” กับการละเล่นของราษฎรที่เรียกว่า “กระต้วแห่งเสือ” หรือบางครั้งเรียกว่า “บ้องตันแห่งเสือ” โดยกระอ้วแห่งควายมีรากฐานมาจากการประกอบพิธีกรรมที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับควายในสังคมเกษตรกรรมของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เพื่อก่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งปรากฏหลักฐานตามร่องรอยภาพฝาผนังภายในถ้ำ โดยข้อมูลทางประวัติศาสตร์ระบุว่า กระอ้วแห่งควายเป็นการแสดงที่มาจากเมืองทวายอันเป็นเมืองประเทศราช ซึ่งนำมาแสดงถวายในงานพระราชพิธีโสกันต์ และงานมหรสพสมโภชในการพระเมรุ จึงทำให้ถูกหมายรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งในการเล่นของหลวง ซึ่งปรากฏหลักฐานตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเรื่อยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ส่วนการละเล่น “กระต้วแห่งเสือ” เป็นการละเล่นที่ดัดแปลงมาจาก “กระอ้วแห่งควาย” ซึ่งเปลี่ยนแปลงเนื้อเรื่องและตัวละครใหม่ แต่มีเค้าโครงเรื่องที่คล้ายคลึงกัน การละเล่นกระต้วแห่งเสือนั้นยังคงสามารถพบเห็นได้ในงานบุญงานประเพณีในปัจจุบัน แต่กระอ้วแห่งควายเป็นการละเล่นที่หาชมได้ยาก จึงควรค่าแก่การศึกษาและอนุรักษ์สืบสานการละเล่นโบราณดังกล่าวไว้

คำสำคัญ: กระอ้วแห่งควาย, กระต้วแห่งเสือ, การละเล่นของหลวง

---

^๑ อาจารย์ประจำคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

Kraoua Tang Kwai and Kratua Tang Seua: History and Development of Ancient Amusement Play

Kriangkrai Honghengseng^o

Abstract

Kraoua Tang Kwai and Kratua Tang Seua : History and Development of Ancient Amusement Play was to study the relation between the Kraoua Tang Kwai (Buffalo Stabbing Play), the Royal Amusement Play and Kratua Tang Seua or Bongtan Tang Seua (Tiger Stabbing Play), the Public Amusement Play. The Kraoua Tang Kwai has its roots from ancient ceremony that showed the relation between people and buffalo in agricultural society of Southeast Asian region and was appeared on the cave wall. And historical evidence showed that Thailand was derived Kraoua Tang Kwai from Dawei which was performed in the top knot cutting ceremony and which was performed royal cremation ceremony, and it later became part of the royal amusement play since Ayutthaya until Rattanakosin Era. While, Kratua Tang Seua was applied from Kraoua Tang Kwai by making changes in the cast of the play with similar story line. Nowadays, Kratua Tang Seua still is available in any traditional ceremony. While, Kraoua Tang Kwai is hardly found and thus deserved.

Keywords: Kraoua Tang Kwai or Buffalo Stabbing Play, Kratua Tang Seua or Tiger Stabbing Play, Royal Amusement Play

---

^o A lecturer, Faculty of Liberal Arts, Mahidol University

บทนำ

“กระอ้าวแทงควาย” เป็นหนึ่งในการละเล่นของหลวงที่มีรากฐานมาจาก สังคมเกษตรกรรมในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคก่อนประวัติศาสตร์ ซึ่งคน และควายต่างมีความสัมพันธ์กันในลักษณะการประกอบกิจกรรม ควายจึงถูกนำมาใช้เป็นสื่อกลางในการประกอบพิธีกรรมขอฝนและก่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ กระทั่งเป็นแรงบันดาลใจให้เกิดการละเล่นและมหรสพเพื่อใช้ในงานพระราชพิธีต่าง ๆ ภายในราชสำนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพระราชพิธีโสกันต์ และงานมหรสพสมโภชในการพระเมรุ โดยไทยได้รับอิทธิพลการละเล่นกระอ้าวแทงควายมาจากทวาย ซึ่งในอดีตเคยเป็นประเทศราชที่สยามและพม่าสลับผลัดเปลี่ยนกันครอบครอง ต่อมาได้พัฒนาเป็นการแสดงเบิกโรงของมหรสพแขนงต่างๆ ทั้งหนังใหญ่ โนรา และหนังตะลุงทางภาคใต้ ที่ใช้การละเล่นดังกล่าวในการเบิกโรงเหมือนกัน ทำให้มีการเพิ่มคำร้องและทำนองกับเครื่องดนตรีประเภทต่างๆ สอดแทรกเข้าไปเพื่อความสนุกสนาน จนถือว่าการแสดงจำววดอย่างหนึ่ง ดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ กล่าวว่า “ดูเป็นเล่นจำววดอย่างต่ำ” (สถานอารยธรรมศึกษาโขง-สาละวิน, ๒๕๕๘, น.๑) และดัดแปลงเนื้อหาของตัวละครโดยได้รับแรงบันดาลใจจากเรื่อง “พระสุธนมนโอรห์” จนปรับเปลี่ยนชื่อเป็น “กระตั่วแทงเสื่อ” หรือ “บ้องตันแทงเสื่อ” ซึ่งเป็นการประยุกต์มาแสดงในงานมงคลและงานบุญต่าง ๆ จนถึงปัจจุบัน

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

๑. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของการละเล่นกระอ้าวแทงควายและกระตั่วแทงเสื่อ
๒. เพื่อศึกษาพัฒนาการจากการละเล่นกระอ้าวแทงควายมาเป็นกระตั่วแทงเสื่อ

วิธีดำเนินการศึกษา

เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพโดยสืบค้นข้อมูลผ่านเอกสาร หนังสือ งานวิจัย และบทความวิชาการที่มีส่วนเกี่ยวข้อง รวมทั้งสัมภาษณ์แบบเฉพาะเจาะจงจากผู้มี

ความรู้ความเชี่ยวชาญด้านงานวัฒนธรรม เพื่อรวบรวมข้อมูลทั้งหมดมาประมวล ให้เห็นถึงประวัติความเป็นมาและพัฒนาการของการละเล่นกระอ้วแหงควายและ กระตั่วแหงเสื่อ

ประวัติความเป็นมาของการละเล่นกระอ้วแหงควาย

“กระอ้วแหงควาย” เกิดขึ้นในสมัยใดไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัด แต่ในบทความ “แหงควาย กลายเป็นแหงเสื่อ” และ “กระอ้วแหงควาย การละเล่นขอฝนเดือนหก” ของสุจิตต์ วงษ์เทศ ได้อธิบายว่า มีร่องรอยสืบเนื่องตั้งแต่สมัยอยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์ ในพระราชพิธีสมโภชต่างๆ ซึ่งปรากฏหลักฐานบนภาพจิตรกรรมฝาผนัง อยู่ในอุโบสถวัดพระแก้ววังหน้า หรือวัดบวรสุทธาวาส กรุงเทพมหานคร ที่สร้างใน สมัยรัชกาลที่ ๓ ทั้งยังเป็นการละเล่นขอฝนของทุกชาติพันธุ์ในอุษาคเนย์ยุคดึกดำบรรพ์ หลายพันปีมาแล้ว ไม่เป็นของชาติพันธุ์ใดชาติพันธุ์หนึ่งเท่านั้น โดยเฉพาะบริเวณ สุวรรณภูมิ, ลุ่มน้ำโขง, ลุ่มน้ำสาละวิน และลุ่มน้ำเจ้าพระยา คนสองฝั่งโขงเชื่อว่าควาย ให้กำเนิดคน โดยคนออกมาจากน้ำเต้าบุงซึ่งงอกจากซากจุมูกควายที่ตายแล้ว หลังจากพญาแถนส่งควายลงมาบนโลก (สุจิตต์ วงษ์เทศ, ๒๕๕๙, น.๑-๒) ตั้งตำนาน เรื่องการกำเนิดมนุษย์ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทที่ว่า

ในสมัยที่ฟ้ากับดินยังติดต่อกันได้ ผีและคนต่างไปมาหาสูกัน บนฟ้ามีแดนเป็นใหญ่ บนดินมีขุนคานปลูกบ้านสร้างเมืองในเมืองลุ่ม แดนได้บอกกับขุนคานให้บอกกล่าวแก่ผู้คนทั้งหลายว่า หากจะทำอะไรต่อดินฟ้าหรือธรรมชาติ ต้องบอกกล่าวแดน และให้ส่งข้าวปลา ไปยังเมืองแดนบนฟ้าด้วย กระทั่งสมัยหนึ่งผู้คนกลับไม่เชื่อฟังแดน และไม่ยอมปฏิบัติตาม แดนจึงดลบันดาลให้เกิดน้ำท่วมเมือง ผู้คนพากันล้มตายเป็นจำนวนมาก ขุนคานและผู้เป็นใหญ่รวม ๓ คน รู้ว่าแดนโกรธจึงพากันต่อแพให้ลอยขึ้นไปบนฟ้าเพื่อบอกเล่า เหตุการณ์ต่างๆ ให้แดนฟัง กระทั่งน้ำลด ขุนคานและพวกจึง ขอลาแดนกลับลงมายังเมืองลุ่ม แดนให้ควายลงมาด้วย ๓ ตัว ขุนทั้ง ๓ ทำน้ำได้ ๓ ปีควายก็ตาย แล้วเกิดเครือหมากน้ำเต้าออกมาจากรูจุมูกควายถึง ๓ ลูก มีผู้คนมากมายเกิดออกมาจากผลน้ำเต้านั้น (บาราย, ๒๕๕๕, น. ๓๔)

นอกจากนี้ ยังมีนิทานที่เล่ากันในลุ่มน้ำเจ้าพระยาว่า ควายสอนคนให้ปลูกข้าว ทั้งนี้ ได้มีหลักฐานปรากฏให้ทราบว่า คนเมื่อราว ๓,๐๐๐ ปีก่อน ยังฝังโครงกระดูกควาย หรือควายดินเผาพร้อมกับศพ เช่น ที่บ้านเชียง และบ้านนาดี จังหวัดอุดรธานีอันแสดงถึงความสัมพันธ์ของควายต่อพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ ปัจจุบันชาวจ้วงทางตอนใต้ของจีน ยังมีประเพณียกย่องควายที่ทำให้การเพาะปลูกเจริญงอกงาม นอกจากนี้ ยังมีหลักฐานปรากฏในภาพเขียนสีคนกับควายเมื่อ ๒,๕๐๐ ปีมาแล้ว ที่ภูปลาร้า จังหวัดอุทัยธานี ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นพิธีกรรมแหงควาย หรือเซ่นไหว้ผีบรรพชนด้วยควาย ปัจจุบันยังมีเล่นสืบเนื่องในชุมชนภาคอีสาน เรียกว่า “บวชควาย” คล้ายคลึงกับ ประเพณีแหงควาย หรือ ประเพณีแปงฮีดกินควาย ที่สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ประเพณีนี้เกิดจากความเชื่อเรื่องการบูชาผี ปฏิบัติสืบต่อกันมานับพันปี ที่ยังหลงเหลือทำกันจนถึงปัจจุบันคือ ขนเผ่าเตลียง เผ่าลาวลุ่ม และในหลายพื้นที่ห่างไกล ความเจริญ เช่น ที่แขวงเซกอง มีงานฆ่าควายกินบุญ เชื่อกันว่าทำแล้วจะนำพาความอุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ธัญญาหาร (สุจิตต์ วงษ์เทศ, ๒๕๕๙, น. ๓)

ส่วนบทความในรามัญคดี (๒๕๕๗, น. ๑-๒) ระบุว่า

ในพิธีขอฝนของคนมอญและพม่านิยมใช้หุ่นรูปควาย ใช้ผ้าสีดำคลุมแบบเดียวกับกระอั่วแหงควายในเมืองไทยแหไปรอบหมู่บ้าน โดยมีขบวนกลองยาวนำ คนในขบวนก็ร้องรำไปตามจังหวะอย่างสนุกสนาน ชาวบ้านสองข้างทางจะออกมาร่วมพิธีด้วยการนำใบหัวจุ่มน้ำประพรมไปบนหัวควายเพื่อความเป็นสิริมงคล หรืออาจร่วมบริจาคสิ่งของเงินทองสนับสนุนการประกอบพิธี ด้วยการแห่ควายนี้เป็นพิธีที่จะจัดขึ้นเมื่อประสบภัยแล้ง เช่นเดียวกับพิธีขอฝนด้วยการแหงนางแมว

จะเห็นได้ว่า พิธีกรรม ความเชื่อ และวิถีชีวิตของคนในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีความผูกพันกับควายมาช้านาน จนก่อเกิดเป็นการละเล่นที่สะท้อนรากเหง้าและภูมิปัญญาของคนในอุษาคเนย์ได้เป็นอย่างดี

จากหลักฐานที่ปรากฏข้างต้นทำให้เห็นได้ว่าการเข้ามาของกระอั่วแหงควายในประเทศไทยมีที่มาจากเมืองทวาย หรือทเว อันเป็นจังหวัดทางตอนใต้ของสาธารณรัฐ

แห่งสหภาพพม่าในปัจจุบัน เพราะภาษาที่ใช้เรียกชื่อตัวแสดงหลักในการละเล่นชนิดนี้คือ “นางกระอ้าว” และสามีของนางชื่อ “นายกระอเอ” ล้วนเป็นนามซึ่งมีที่มาจากภาษาทวายทั้งสิ้น ซึ่งสอดคล้องกับคำปรารภของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ที่ทรงสันนิษฐานว่า “การเล่นกระอ้าวแห่งควายเป็นการละเล่นที่ประเทศราชจัดมาช่วยในงานพระราชพิธีโสกันต์ เพราะชื่อกระอ้าวไม่ใช่ภาษาไทย” (บาราย, ๒๕๕๔, น. ๔๐) จึงเป็นไปตามประวัติศาสตร์ของเมืองทวายที่ว่า เมืองทวายได้ขึ้นแก่อาณาจักรสุโขทัย ครั้นพ่อขุนรามคำแหงมหาราชเสด็จสวรรคตในปีพุทธศักราช ๑๘๖๐ พระเจ้าแสนเมืองราชบุตรเขยของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ซึ่งเป็นกษัตริย์มอญที่ตั้งราชธานีอยู่ที่เมืองเมาะตะมะได้ลงมาตีเอาเมืองทวายไปจากพระมหากษัตริย์มอญที่ ๑ ต่อมาในสมัยกรุงศรีอยุธยาเมื่อปีพุทธศักราช ๒๑๖๕ รัชสมัยของพระเจ้าทรงธรรมพม่าได้ยกกองทัพมาตีเมืองทวายได้ กระทั่งในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชจึงตีกลับคืนมา จนเมืองทวายต้องส่งดอกไม้เงินดอกไม้ทองและเครื่องบรรณาการมาให้กรุงศรีอยุธยาอยู่หลายสมัย จึงเป็นไปได้ว่า การเล่นกระอ้าวแห่งควายน่าจะได้รับการเผยแพร่เข้ามาผ่านชาวทวายเพื่อช่วยในงานพระราชพิธีของเจ้านายในอดีต อย่างไรก็ตาม มีหลักฐานปรากฏว่าชาวทวายได้เข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทยเป็นเวลายาวนานแล้ว เช่น ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น บริเวณเขตยานนาวา กรุงเทพมหานคร ดังความปรากฏในประวัติวัดยานนาวาที่ว่า

วัดยานนาวาตั้งอยู่ริมแม่น้ำ เป็นวัดโบราณมีมาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา เดิมชื่อวัดคอกควาย เนื่องจากมีชาวทวายมาลงหลักปักฐานอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก และชาวทวายจะนำกระบือที่เลี้ยงไว้มาทำการซื้อขายแลกเปลี่ยนกัน หมู่บ้านบริเวณนั้นจึงได้ชื่อเรียกกันต่อมาว่า บ้านคอกควาย ในสมัยกรุงธนบุรีได้รับการยกฐานะวัดคอกควายขึ้นเป็นพระอารามหลวง เรียกชื่อใหม่ว่า วัดคอกกระบือ

(สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ, ๒๕๕๔, น. ๒๐)

เนื้อเรื่องย่อของการละเล่นกระอ้าวแทงควาย

กระอ้าวแทงควายมีตัวละครหลักอยู่ ๓ ตัว ประกอบด้วย นางกระอ้าว นายกระแอ และควายป่า อย่างไรก็ตาม การตั้งชื่อตัวละครมีความแตกต่างกันออกไปบ้าง กล่าวว่ นางกระอ้าวมีสามีชื่อ “ตาใส” บ้างสลับชื่อกันเป็นภรรยาชื่อ “นางกระแอ” ส่วนสามีชื่อ “นายกระอ้าว” โดยมีเรื่องย่อว่า คืนหนึ่งนางกระอ้าวฝันว่าได้กินแกงดับควายมีรสชาติอร่อยมาก นางจึงรีบเร่งให้สามีออกไปแทงควายเอาตัวมาแกงให้กิน สามีก็ถือหอกเข้าไปในป่าโดยมีนางกระอ้าวตามไปด้วย พอพบควายผ่ายสามีได้ตรงเข้าไปไล่แทง แต่เพลิงพล้ำางจะถูกควายขวิด นางกระอ้าวจึงคว้าหอกของสามีมาจ้วงแทงควายตาย สันนิษฐานว่าควายที่ชาวบ้านรับประทานกันในสมัยนั้นน่าจะเป็นควายป่า ทั้งนี้ นักสัตวศาสตร์แยกควายออกเป็นควายบ้านและควายป่า แต่ยังมีควายอีกชนิดหนึ่ง ซึ่งหลงเข้าใจว่าเป็นควายป่าคือ ควายปละหรือควายเพริด ควายชนิดนี้คือควายบ้านนั่นเอง แต่ที่ดูและต้อก็ปละหรือเพริดจากบ้านเข้าไปอยู่ป่า คนที่ไม่รู้จักควายป่าจึงเข้าใจว่าควายเพริดเป็นควายป่าได้ ควายป่าติดกับควายเพริดหรือควายบ้านในขนาด ส่วนลัดของลำตัวและเขาอย่างมาก สมัยก่อนควายป่ามีชุกชุมเหมือนสัตว์ป่าอื่นๆ จนคนไทยนิยมล่าควายป่ากัน ดังความปรากฏในหนังสือเสภาเรื่อง “ขุนช้างขุนแผน” ซึ่งกล่าวถึงการล่าควายป่าไว้ตอนหนึ่ง คือตอนที่สมเด็จพระพันวษา เสด็จล่าควายป่า เมืองสุพรรณบุรี ขุนไกรบิตาของขุนแผนมีหน้าที่ไล่ควายป่าให้เข้าคอก ความว่า

ครานั้นขุนไกรพลพาย ครั้นรุ่งเช้าเรียกทนายอยู่ลับสน
แล้วพาพวกอาสาหาร้อยคน เทียวไล่คั่นกระบืออ้ออิงไป

(วิชาภรณ์ แสงมณี, ๒๕๕๗, น. ๑๒)

การแต่งกายของผู้เล่นกระอ้าวแทงควาย

ด้านการแต่งกายของผู้เล่นกระอ้าวแทงควาย สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายว่า “กระอ้าวสวมเสื้อกระเหรี่ยงยาว ชายเสื้อถึงน่อง เกลา้ผมสูง ถือหอกใบกว้างทำด้วยกระดาด นางกระแอนุ่งผ้าถุง สวมเสื้อแขนกระบอก ห่มผ้าแถบสีแดงห้อยป่า ผัดหน้าขาว แต้มไฟเม็ดใหญ่ สวมผมปีกหรือเกลา้ผมสูง กระเดียดกระทาย ถือร่ม” (สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่มที่ ๑๓ เรื่องที่ ๗ “การละเล่นของหลวง”)

ส่วนในพจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๕๕๒ ได้อธิบายเกี่ยวกับรูปแบบเครื่องแต่งกายของการละเล่นกระอ้วแห่งควายไว้ว่า

...ผู้เล่นเป็นฝ่ายชายคนหนึ่ง ฝ่ายหญิงคนหนึ่ง ฝ่ายชายสวมติเป็นตัวสามมี สวมเสื้อกระเหรียงชายกรอมถึงน่อง ถือหอกใหญ่ ดำยาวทำด้วยกระดาษ ฝ่ายหญิงปะแป้งเต็มหน้า มีไผ่เม็ดใหญ่อมหมาก สวมเสื้อและมีผ้าแถบสีแดงห่มทับกระเดียดกระทายมือหนึ่ง อีกมือหนึ่งถือร่มเพื่อใช้ค้ำควายป้องกันตัว มีผู้แสดงสองคนเล่นเป็นควาย โดยเข้าไปอยู่ในรูปจำลองควาย ด้านหัวและขาหน้าคนหนึ่ง ด้านหางและขาหลังคนหนึ่ง

(นิตยสารวัฒนธรรม ฉบับที่ ๔, ๒๕๕๓, น. ๒๖)

จากข้อมูลดังปรากฏในเอกสารข้างต้น ทำให้เข้าใจได้ว่ารูปแบบการแต่งกายของผู้เล่นกระอ้วแห่งควายจำแนกออกเป็น ๓ ตัวละครหลัก สำหรับตัวละครที่รับบทเป็นสามมีจะสวมเสื้อกระเหรียงชายกรอมยาวถึงน่อง ในมือถือหอกที่ทำด้วยกระดาษ ส่วนตัวละครที่รับบทเป็นภรรยาสวมเสื้อแขนกระบอกกับผ้าถุง ผัดใบหน้าให้ขาวด้วยแป้งแล้วแต้มจุดไผ่บริเวณริมฝีปาก มือข้างหนึ่งถือภาชนะจักสานที่เรียกว่า “กระทาย” ส่วนอีกข้างหนึ่งถือร่ม ขณะที่ควายใช้ผู้แสดงสองคนเข้าไปอยู่ในรูปจำลองควายที่ทำจากกระดาษและผ้าสีดำ คนหนึ่งบังคับส่วนขาหน้าและหัวของควาย อีกคนหนึ่งบังคับส่วนขาหลังและด้านหลังของควาย

วิธีการเล่นกระอ้วแห่งควาย

วิธีการเล่นกระอ้วแห่งควาย ฝ่ายชายสวมติเป็นตัวสามมีจะเดินถือหอกใหญ่ โดยมีนางกระอ้วเดินตามด้วยท่าทางแช่มช้อย เมื่อพบควายก็จะแสดงกิริยาอาการตื่นกลัวพร้อมตะโกนเรียกหาสามมี ควายก็ทำท่าไล่ขวิด สามมีจึงเงี้ยวหอกจะแทงควาย ผลัดกันหนีผลัดกันไล่ไปเรื่อยๆด้วยท่าทางที่ชวนให้ผู้ชมเกิดความตลกขบขัน (สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา, ๒๕๔๘, น. ๘๓) อย่างไรก็ตาม วรรณกรรมไทยทั้งในสมัยกรุงศรีอยุธยาและกรุงรัตนโกสินทร์ได้มีการสอดแทรกเนื้อหาเกี่ยวกับการละเล่นกระอ้วแห่งควายไว้หลายเรื่อง สำหรับสมัย

กรุงศรีอยุธยาปรากฏในเอกสารเก่าจากหอหลวงที่เรียกกันว่า “คำให้การขุนหลวง
 วัดประดู่ทรงธรรม” ซึ่งเป็นเอกสารยุคปลายกรุงศรีอยุธยา สันนิษฐานว่าเขียนขึ้น
 ราวรัชสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ หรือที่คุ้นกันมากกว่าในพระนามของ
 พระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ครองราชย์ระหว่าง พุทธศักราช ๒๒๗๕-๒๓๐๑ มีข้อความระบุ
 ถึง “กระอ้วกแขววย” ส่วนหนึ่งในงานพระบรมศพ ความว่า “..หน้าเส้าไม้สามต่อมี
 ไม้ลอยลวด เลอลวดลังกา มีคมดาบค้อนนอนนอกดาบ ลอดบ่วงเพลิง กระอ้ว
 กแขววย กุลาตีไม้ โมงครุ่มมาเล่นอีกหลายอย่างต่างๆ แลมี โขน หุ่น จี๊ว ละคร
 สิ่งละสองโรง ละครชาตรี เทพทอง มอญรำ เพลงปรบไก่ เสภา เส้านิยายอย่างละโรง..”
 (ศิริพจน์ เหล่ามานะเจริญ, ๒๕๕๙, น. ๒)

ส่วนในโคลงสี่สุภาพสมัยกรุงศรีอยุธยา ได้จารึกข้อมูลการละเล่นกระอ้ว
 กแขววยไว้ว่า

๐ จรีกางหม่หอกเสื่อง	แขวงเขน
สองประยูทยีนยัน	ย่องย่อง
นางกระอ้วเฟงผิวเอน	ควายเสี้ยว
สองประจันมือจ้อง	จ่อแทง

(ชัชรินทร์ ไชยวัฒน์, ๒๕๕๙, น.๑๔)

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ได้แก่เรื่อง **พระอภัยมณี** ของสุนทรภู่ ตอน
 พระบาทหลวงพาพระมั่งคลาหนีทัพไปเมืองกำพลเพชร อันเป็นบทอัศจรรย์ระหว่าง
 พระมั่งคลา กับนางยาใจ ที่เปรียบเทียบการร่วมรักเหมือนการละเล่นกระอ้วกแขววย
 ความว่า

ถนอมนวลชวนชิตจุมพิตพักตร์	ร่วมภิรมย์สมรักสมัคสมาน
อัศจรรย์นั้นก็ไม่มีใครได้การ	เหมือนตำนานนางกระตั่วไม้กล้วตวย
จะแทงกระบือถือหอกทำลอกกลับ	เขย่งขยับขยั้นเขยื้อนไม่เหมือนหมาย
ได้ตีแทงแกล้งกระทุ้งถูกฟงควาย	ทะลักทลายเลือดนองในท้องนา

(พระอภัยมณีคำกลอน ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ, ๒๔๖๗)

นอกจากนี้ “กระแอ” ถือเป็นตัวละครหนึ่งที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมเรื่อง **ระเด่นลันได** ซึ่งแต่งโดยพระมหามนตรี (ทรัพย์) ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในเนื้อเรื่องอธิบายว่านางกระแอเป็นสาวทวยหาที่ประกอบอาชีพขายข้าวเหนียวเหลือง ดังความปรากฏในบทกลอนว่า

มาจะกล่าววาทไป	ถึงนางกระแอทวยชายขนม
เจ้าเงินโปรตปรานพานอุดม	นุ่งหม่มผืนผ้าค่าบาทเพื่อง
ผูกดอกออกจากปากเรือนนาย	ลดเลี้ยวเที่ยวขายข้าวเหนียวเหลือง
ตามตลาดเสาชิงช้ามาเนืองเนือง	ปลดเปลื้องเพื่องไพรได้ทุกวัน

(หอสมุดพระวชิรญาณ, ๒๕๖๓)

จากใจความในบทประพันธ์ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า สาวทวยเข้ามามีอศัยอยู่ในประเทศไทยเป็นเวลานานแล้ว ซึ่งตัวละครหลักส่วนใหญ่ในเรื่องไม่ว่าจะเป็นลันได นางประแตะ และท้าวประตู่ ต่างเป็นแขก แต่มีนางกระแอคนเดียวที่เป็นสาวทวย จึงอาจเป็นไปได้ว่าเหตุผลที่พระมหามนตรี (ทรัพย์) กำหนดบุคลิกภาพของตัวละครชื่อกระแอขึ้นมา เพราะได้รับแรงบันดาลใจมาจากการละเล่นกระแอแห่งควายซึ่งมีตัวละครชื่อกระแอ ที่มีบุคลิกตลกขบขัน ซึ่งตรงกับลักษณะเด่นของวรรณกรรมเรื่อง **ระเด่นลันได** ที่สร้างความบันเทิงอารมณ์ให้แก่ผู้อ่าน ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า การละเล่นกระแอแห่งควายอาจมีอิทธิพลต่องานวรรณกรรมเรื่อง **ระเด่นลันได** ของพระมหามนตรี ก็เป็นไปได้ อย่างไรก็ตาม หลังจากการละเล่นกระแอแห่งควายได้รับการพัฒนามาเป็น กระแอแห่งเสือ ได้มีหัวหน้าคณะกระแอแห่งเสือหลายแห่งระบุว่า ภรรยาของกระแอชื่อว่า “นางประแตะ” ซึ่งเป็นตัวละครหลักในเรื่อง **ระเด่นลันได** เช่นกัน ดังจะเห็นได้จากศูนย์ข้อมูลกลางทางวัฒนธรรม ของกระทรวงวัฒนธรรมได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับคณะกระแอแห่งเสือของตำบลปากจั่น จังหวัดพระนครศรีอยุธยาว่า “กระแอตัวมีภรรยาชื่อนางประแตะ และมีลูกสองคนชื่อว่าโก๊ะกับแกละ” (ศูนย์ข้อมูลกลางทางวัฒนธรรม, ๒๕๕๕)

วรรณกรรมอีกเรื่องหนึ่งคือ **สี่แผ่นดิน** ของหม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมทย์ ที่ได้บอกเล่าเรื่องราวของแม่พลอยซึ่งได้รับชมการแสดงกระแอแห่งควายในงานพระราชพิธีโสกันต์ ความว่า

..พลอยและซ้อยไม่สนใจกระบวนแต่ตอนท้ายเท่าไรนัก เพราะพอได้ฤกษ์เคลื่อนกระบวน การมหรสพทั้งหลายทั้งปวง ที่มีอยู่ในสนามข้างหน้า ก็เริ่มลงโรงพร้อมกัน พอได้โอกาส ทั้งพลอยและซ้อย ก็จูงมือกันตรงไปทางด้านโรงมหรสพ ที่ตรงสนามหลังวัดพระแก้ว มีการละเล่นที่น่าดูหลายอย่าง มีไม้ลอย ซึ่งคนป็นไม้สูงขึ้นไปยืนอยู่บนยอด มีไต่ลวดและการแสดงโลดโผน อื่นๆ ที่พลอยชอบมากที่สุด ก็เห็นจะได้แก่ กระอ้วแหงควาย มีคนสองคนเข้าไปอยู่ในผ้าคลุม ถือหัวควายแสดงกิริยาเหมือนควายจริงๆ มีชายคนหนึ่ง เล่นเป็นผัวนางกระอ้ว ถือหอกไล่แหงควาย และมีคนแต่งเป็นนางกระอ้ว อยางตลกน่าหัวเราะ ถือรุมขาดและกระเดียดกระจาดคอยวิ่งตามหลัง ส่วนควายนั้น ก็วิ่งไล่ขวิดคนทั้งสอง ซึ่งหนีบ้างสู้บ้าง ด้วยท่าทาง ที่ทำให้คนดูต้องหัวเราะ ท้องคัดท้องแข็ง..

(คืนสนิย์ วีระศิลป์ชัย, ๒๕๕๔, น. ๒๔)

จากเนื้อหาตั้งปรากฏในเรื่อง **สี่แผ่นดิน** ข้างต้น ทำให้ทราบว่าการละเล่นกระอ้วแหงควายได้เริ่มการแสดงไปพร้อมกับมหรสพแขนงอื่น ๆ เมื่อกระบวนในพระราชพิธีโสกันต์ได้เคลื่อนที่ โดยแสดงกันอยู่บริเวณด้านหลังสนามของวัดพระศรีรัตนศาสดารามหรือวัดพระแก้ว เพื่อเป็นการเฉลิมฉลองในโอกาสสมงคลและสร้างความสนุกสนานให้แก่บรรดาประชาชนที่พากันมาเข้าร่วมพระราชพิธีโสกันต์ ตั้งความปรากฏในงานวิจัยเรื่อง “โสกันต์ : พระราชพิธีแห่งความทรงจำ” ของประภาส เพ็งฟุ่ม ที่ว่า ต่อจากกระบวนการแต่งกายเป็นชนต่างภาษาแล้ว ถึงกระบวนแต่งเป็นตำรวจ กระบวนเครื่องประโคม พระราชยานเสลี่ยงกงและคู่เคียง ตามด้วยนางเชิญเครื่อง คุณเถ้าแก่ ตามด้วยกระบวนการละเล่นของหลวง ได้แก่ โมงครุ่ม กระอ้วแหงควาย แหงวีโล” (ประภาส เพ็งฟุ่ม, ๒๕๕๘, น. ๖)

นอกจากนี้ กระอ้วแหงควายยังนิยมแสดงในงานมหรสพสมโภชในการพระเมรุสมัยก่อนอีกด้วย ดังที่ ประเมษฐ์ บุญยะชัย ครูเชี่ยวชาญวิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม ได้กล่าวไว้ในบทความเรื่อง “มหรสพ

สมโภชในการพระเมรุ” ความว่า

นอกจากสาระสำคัญของการแสดงในงานมหรสพสมโภช
ในการพระเมรุที่ต้องมีหนังใหญ่ โขน ละคร หุ่น แล้วนั้น ก็จะมีการ
ละเล่นต่างๆที่ยึดตามแบบแผนที่มีมาตั้งแต่โบราณ เฉพาะที่ยัง
ศึกษาหาข้อมูลได้ เช่น โมงครุ่ม กุลาตีไม้ ระเบง แทงวิไสย กระอั่ว
แหงควาย รำโคมถวน รำโคมบัว เป็นต้น (ประเมษฐ์ บุญยะชัย,
๒๕๕๑, น. ๔)

ส่วนในหนังสือโคลงฉันเรื่องโสกันต์ บทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้ทรงกล่าวถึงการละเล่นดังกล่าวไว้ว่า

๑ นางกระอั่วกันร่มเว้า	เผอเรือ
แป้งเปรอะหมัดแดงนม	พลัดกลิ้ง
เคี้ยวหมากหย่ำเผยอ	ยาจุก ตูยนา
ทำกระตูดกระตักตุงตึง	ติดผ้า
๒ พบควายร้องหวีดวาย	ตะกุก ตาแอบ
ควายไล่กระชั้นตัว	หอกจ้อง
กระทวยหกกระจุยกระจาย	ของหมด
ต่างวิ่งวุ่นว้าร้อง	ช่วยที
๓ ผลุดผลัดลัดหลีกโหล	อลเวง
ตาทิ่มตาแทงตี	ปิดป้อง
ยายพัดฟักโตงเตง	ฮาล่น
ควายแหกคนร้องซ้อง	ซ่าเฮฯ

(สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ, ๒๕๓๘)

จากบทพระราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ ๕ ในข้างต้น สังเกตได้ว่านางกระอั่ว
มีพฤติกรรมชอบเคี้ยวหมาก จึงเข้ากับข้อสันนิษฐานที่ว่า กระอั่วแหงควายน่าจะได้รับ
วัฒนธรรมมาจากชาวเมืองทวาย ซึ่งเป็นจังหวัดทางตอนใต้ของสาธารณรัฐแห่ง
สหภาพพม่าในปัจจุบัน เพราะวัฒนธรรมการเคี้ยวหมากของชาวพม่าที่เรียกว่า

“กรินหย่า” มีมาตั้งแต่โบราณกาล ถือได้ว่าชาวพม่าเป็นชนชาติที่มีการเคี้ยวหมากมากที่สุดก็ว่าได้ เพราะชาวพม่าส่วนใหญ่มีความสามารถในการเคี้ยวหมากได้เกือบตลอดทั้งวัน จนแทบกลายเป็นส่วนหนึ่งของการดำรงชีวิตไปแล้ว อนึ่ง อุปกรณ์ประจำกายของนางกระอ้วคือ ร่ม ซึ่งร่มถือเป็นสิ่งสำคัญสำหรับชาวพม่ามากในอดีตเพราะใช้ประกอบในประเพณีบวชนาค อันเป็นประเพณีที่มีความศักดิ์สิทธิ์อย่างยิ่ง เนื่องจากชาวพม่าส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา ร่มจึงเปรียบเสมือนสัญลักษณ์ของการอยู่ใต้ร่มกาสาวพัสตร์ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ดังนั้น ร่มจึงเป็นสิ่งที่ขาดแทบไม่ได้สำหรับสตรีชาวพม่าในอดีต ทำให้นางกระอ้วซึ่งเป็นชาวเมืองทวายต้องถือร่มไปด้วยแม้กระทั่งยามเข้าป่าไปล่าควาย

เมื่อนางกระอ้วฝันว่าตนเองได้กินตับควายแล้ว พันทีที่ตื่นก็ชวนสามีออกไปล่าควายในป่าทันที เพราะชาวพม่ามีความเชื่อถือเรื่องความฝัน นิमित และลางบอกเหตุเป็นอย่างมาก นับว่าความฝันดังกล่าวของนางกระอ้วอาจตีความได้ว่าเป็นฝันร้าย นางจึงต้องการแก้เคล็ดด้วยการเดินทางเข้าไปในป่าเพื่อล่าเอาตับควายมากิน ซึ่งความฝันในภาษาพม่าเรียกว่า “เฮ๊ะแมะ” หากเป็นฝันดีก็ให้ไปขอดูคำทำนายได้จากหมอดูพม่า แต่ถ้าเป็นฝันร้ายให้ไปจุดธูปเทียนบูชาพระพุทธรูปหรือองค์เจดีย์ จากนั้นให้สะเดาะเคราะห์ด้วยการสละผมหรือเอาข้าวสุกกับน้ำไปวางไว้บนต้นไม้ แล้วหาของอร่อยสักหนึ่งอย่างกินแก้เคล็ด จึงเป็นไปได้ว่าของอร่อยที่นางกระอ้วเลือกกินเพื่อแก้เคล็ดในความฝันคือ “แกงตับควาย” โดยตับควายในยุคสมัยนั้นถือเป็นอาหารที่หารับประทานได้ยาก เพราะควายป่าย่อมมีความดุร้าย จึงต้องยอมเสี่ยงอันตรายเพื่อให้ได้ตับควายมา เพราะถ้าหากควายป่าในสมัยนั้นไม่มีความดุร้ายแล้ว นางกระอ้วคงไม่มีความจำเป็นต้องชักชวนสามีซึ่งเป็นผู้ชายไปล่าควายด้วย อีกทั้งความดุร้ายของควายก็เกือบทำให้สามีของนางกระอ้วพลาดท่าถูกควายขวิดตายมาแล้ว ดังนั้น การได้กินแกงตับควายจึงถือเป็นความโชคดีของนางกระอ้วที่นานทีปีครั้งถึงจะได้มีโอกาสกินอาหารที่หาได้ยากเช่นนี้ (วิรัช นิยมธรรม, ๒๕๕๔)

จึงกล่าวได้ว่า “กระอ้วแทงควาย” เป็นการเล่นของหลวงอย่างหนึ่ง เพราะเท่าที่ปรากฏอยู่ในเอกสารทางประวัติศาสตร์และในภาพจิตรกรรมฝาผนังของพระอารามได้ปรากฏการเล่นของหลวงอยู่ ๕ แขนงด้วยกัน ประกอบด้วย ระเบิด, โมงครุ่ม, กุลาดิไม้, แทงวิสัย และกระอ้วแทงควาย (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช,

๒๕๕๓) โดยในสมัยรัชกาลที่ ๑ กระแ้วแห่งควายอยู่ในความดูแลของกรมหรสพ ในการกำกับของกรมมหาดเล็ก เนื่องจากมหาดเล็กสมัยนั้นต้องฝึกซ้อมการแสดง การละเล่น และการดนตรี เพื่อใช้ในงานพระราชพิธีต่างๆ โดยมีพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากุญชร กรมพระพิทักษ์เทเวศร์ ทรงกำกับดูแลกรมโยน กรมหุ่น กรมหก คะเมนรำโคม กรมปีพาทย์ และกรมหรสพ เมื่อสิ้นพระชนม์ได้ตกทอดมาสู่พระองค์เจ้า สีนหาตตรงฤทธิ ผู้เป็นพระโอรส และเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ หรือหม่อมราชวงศ์ หลาน กุญชร ดูแลกำกับต่อมาตามลำดับ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๕ กรมโยน กรมหุ่น กรมหก คะเมนรำโคม กรมปีพาทย์ และกรมหรสพ ได้ย้ายมาสังกัดกระทรวงวังและ กรมช่างสิบหมู่ อยู่ในกระทรวงโยธาธิการ โดยกรมต่างๆจะมีเลกหรือคนในความ ควบคุมของกรม ปฏิบัติหน้าที่ต่างๆในแต่ละกรมเป็นการเฉพาะ เมื่อเวลาปกติพวกเลกจะ แยกย้ายกันไปทำมาหากิน เว้นเสียแต่เมื่อมีราชการจึงเข้าร่วมกันฝึกซ้อมและจัดแสดง ดั่งที่ ประเมษฐ์ บุญยะชัย ได้กล่าวไว้ในบทความเรื่อง “มหรสพสมโภชในการ พระเมรุ” ความว่า

นอกจากสาระสำคัญของการแสดงในงานมหรสพสมโภช ในการพระเมรุที่ต้องมีหนังใหญ่, โขน, ละคร, หุ่น แล้วนั้น ก็จะมีการ ละเล่นต่างๆที่ยึดตามแบบแผนที่มีมาตั้งแต่โบราณ เฉพาะที่ยัง ศึกษาหาข้อมูลได้ เช่น โมงครุ่ม, กุลาตีไม้, ระเบง, แทงวิไลย, กระแ้วแห่งควาย, รำโคมญวน, รำโคมบัว เป็นต้น ซึ่งพระราชานิยม แต่ละสมัยจะไม่เหมือนกัน (ประเมษฐ์ บุญยะชัย, ๒๕๕๑, ๑-๒)

ครั้นสมัยรัชกาลที่ ๖ โปรดเกล้าฯให้กรมหรสพดูแล ๔ หน่วยงานคือ กรมโยนหลวง, กรมปีพาทย์หลวง, กรมช่างมหาดเล็ก และกองเครื่องสายฝรั่งหลวง ภายใต้การดูแลของหลวงสิทธิไชยเวร (น้อย ศิลปี) หรือพระยาวิศุกรรมศิลป์ประสิทธิ์ ในเวลาต่อมา โดยพระราชทานทินนามให้แก่ข้าราชการในด้านจำວວວว่า “ราชบัณฑิตการ สำราญมิตรมุข สนุกชวนเรึง บันเทิงชวนหัว” จากนั้นในวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๕๖ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้โอนกรมช่างมหาดเล็กมาขึ้นกับกรมหรสพ และ ให้พระยาประสิทธิ์ศุภการ (เจ้าพระยารามราฆพ) เป็นผู้บัญชาการกรมหรสพ และ ในวันที่ ๕ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๖๗ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยานิรุทธิ เทวา หรือหม่อมหลวงฟื้น พึ่งบุญ เป็นผู้บัญชาการต่อมาจนสิ้นรัชกาล จะเห็นได้ว่า

ผู้ที่มีความสามารถด้านการแสดงและได้เข้ารับราชการในกรมหมรสพหมักเป็นที่โปรดปรานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงได้รับการเลื่อนตำแหน่งเร็วกว่าบุคคลอื่น ประกอบกับการใช้จ่ายเงินจำนวนมากเพื่อจัดการแสดงโขนละคร จึงทำให้บุคคลกลุ่มหนึ่งเกิดความไม่พอใจ อันเป็นปัจจัยเสริมให้เกิดการเคลื่อนไหวเรียกร้องทางการเมืองในที่สุด (วิธนา เอี่ยมประไพ, ๒๕๕๔, น. ๑) ส่งผลให้กรมหมรสพถูกยุบยกเลิกไปเมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๖๙

ความเป็นมาของการละเล่นกระตั่วแทงเสื่อหรือบ้องตันแทงเสื่อ

ทั้งนี้ หลายคนอาจเคยได้ยินชื่อของการละเล่น “บ้องตันแทงเสื่อ” หรือ “กระตั่วแทงเสื่อ” ซึ่งมีลักษณะการเรียกชื่อและวิธีการเล่นที่คล้ายคลึงกับ “กระอ้าวแทงควาย” จึงทำให้เกิดประเด็นคำถามว่าการละเล่นทั้งสองอย่างนั้นเป็นพัฒนาการกันมาตามลำดับ หรือเป็นการละเล่นคนละชนิดกันแน่ โดยจากการทบทวนวรรณกรรมทำให้ทราบว่า “บ้องตันแทงเสื่อ” เป็นการเบิกโรงอย่างหนึ่ง ซึ่งในหนังสือสมุทรโฆษ คำฉันท์สมัยกรุงศรีอยุธยา ระบุว่ามีการเบิกโรงตั้งเดิมเพียง ๗ ชุดเท่านั้น ประกอบด้วยหัวล้านชนกัน, ลาวไทยพันดาบ, ขวาแทงหอก, ขนแรด, แข่งวัวเกวียน, จระเข้กัดกัน และแข่งเรือพระที่นั่งเสด็จหาย ต่อมาได้เพิ่มเติมชุดจับลิงหัวค้ำและบ้องตันแทงเสื่อเข้ามา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการเบิกโรงของหนังใหญ่ที่นิยมใช้เรื่องจับลิงหัวค้ำและบ้องตันแทงเสื่อ แต่ไม่ปรากฏหลักฐานว่าได้เพิ่มการเบิกโรงชุดบ้องตันแทงเสื่อเข้ามาเมื่อใด สันนิษฐานว่าได้รับอิทธิพลมาจากการละเล่นกระอ้าวแทงควาย เพราะมีการเรียกชื่ออีกแบบหนึ่งว่า “กระตั่วแทงเสื่อ” (ผะอบ โปษะกฤษณะ, ๒๕๒๐) ดังความปรากฏใน “หนังที่เล่นในการมโหรีสพ” ความว่า

หนังบางโรงเมื่อเบิกหน้าพระแล้ว ก็เซ็ดบ้องตันแทงเสื่อ
ออกแทนลิงหัวค้ำก็มี แต่น้อยนักนาน ๆ จึงจะได้เห็นครั้งหนึ่ง
เมื่อปล้อยลิงหัวค้ำหรือบ้องตันแทงเสื่อแล้ว จึงจับเรื่องใน
รามเกียรติ์ต่อไป ตามแต่จะเล่นเมื่อตอนไหนไม่กำหนด สุดแล้วแต่
จะเตี้ยมตกลงกัน” (ศุณย์มานุษยวิทยาสิรินคร, ๒๕๕๔, น. ๔๐๑)

คำว่า “กระตั่ว” อาจแผลงมาจากคำว่า “กระอ้าว” ทว่า กระอ้าวเป็นภาษาทวาย แต่ “กระตั่ว” เป็นภาษาชวามลายู ซึ่งมีความหมายดั้งเดิมว่า “ปากคิมหนีบ”

จึงเป็นที่มาของการใช้เรียกชื่อนกแก้วจำพวกหนึ่ง ขนาดโตกว่านกแก้วธรรมดา มีสีขาวหรือสีแดงเหลือง เรียกว่า “นกกระตั่ว” นอกจากนี้ คำว่า “กระตั่ว” ในภาษาขวามลาวยังมีความหมายว่า “พ่อเฒ่า” อีกด้วย จึงเป็นไปได้ว่าสาเหตุที่เรียกตัวแสดงหลักว่ากระตั่ว อาจเกิดจากบุคลิกภาพของตัวสามีนางกระอั่วที่เป็นผู้สูงอายุ ส่วนคำว่า “กระตั่วแดงเสื้อ” มีความหมายว่า การละเล่นของภาคกลางที่ดัดแปลงมาจากการละเล่น “กระอั่วแดงควาย” ซึ่งเป็นการละเล่นหลวงอันตกทอดมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ราชฎจึงดัดแปลงให้ใกล้เคียงกับวิถีชีวิต (พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๒) บ้างก็ระบุว่า

จากแต่แรกเริ่มเดิมทีเป็นกระอั่วแดงควาย ก็ค่อยๆ กลายมาเป็นกระตั่วแดงเสื้อ ถ้าหากเปลี่ยนควายมาเป็นเสือ ตัวละครเลยต้องเปลี่ยนชื่อเสียงเรียงนาม จากนางกระอั่วกลายมาเป็นนางกระตั่ว จากตาโสกลายมาเป็นนายพรานชื่อว่าบ้องตัน โดยมีลูกเล็กๆคือไอ้จุกกับไอ้แกละ คอยวิ่งไปวิ่งมาเพิ่มความขุขมუნวุ่นวายและความสนุกสนาน (ไทยโพสต์, ๒๕๕๙, น. ๑๔)

ขณะที่คำว่า “บ้องตัน” มีความหมายว่าเป็นเนื้อส่วนโคนหางของจระเข้ แต่นำมาใช้เรียกชื่อตัวละครดังกล่าวได้อย่างไรนั้นไม่มีที่มาแน่ชัด ทั้งนี้ ตัวละครประกอบด้วยเสือ, บ้องตัน มีหอกเป็นอาวุธ, เจ้าจุก มีขวานเป็นอาวุธ, เจ้าแกละ มีมีดอีโต้เป็นอาวุธ และภรรยาของบ้องตัน (ลูติกร สังข์แก้ว และ อรรถสิทธิ์ พานแก้ว, ๒๕๕๙)

พัฒนาการจากกระอั่วแดงควายกลายเป็นกระตั่วแดงเสื้อ

อัศวินธ์ เรื่องรอง ได้ให้ข้อมูลไว้ในวารสารที่ทัศนวัฒนธรรม ว่า สาเหตุที่เปลี่ยนจากการเล่นแดงควายมาเป็นเล่นแดงเสื้อเพราะผู้รับบทเป็นควายจะต้องสวมหัวทำให้ตีสั่งกาได้ลำบาก แต่ถ้าหากเปลี่ยนมาเป็นการเล่นแดงเสื้อแล้ว ผู้สวมใส่หัวเสื้อจำลองจะสามารถตีสั่งกาไลต์โพนได้สะดวกกว่า ทว่า ในบันทึกของเอกสารหลายฉบับได้ประมวลว่า ผู้ที่สวมบทเป็นควายจะต้องประกอบด้วยคนเล่นสองคน คือ เป็นศิระษะและเป็นเท้าหน้าของควายคนหนึ่ง ส่วนอีกคนหนึ่งเป็นส่วนหางและท้าวหลังของควาย ดังนั้น การตีสั่งกาย่อมเป็นไปได้ยากอยู่แล้ว จึงทำให้เกิดความสับสนและข้อถกเถียงกันว่า แท้ที่จริงแล้ว “กระอั่วแดงควาย” และ “กระตั่วแดงเสื้อ” มีที่มาเดียวกัน หรือ

มาจากคนละที่มา แต่เผชิญว่ามีความคล้ายคลึงกัน เหมือนกับการละเล่นหลวงที่ชื่อว่า “แหงวิสัย” หรือ “แหงปีไสย” ที่รับวัฒนธรรมมาจากมลายูซึ่งใช้ท่าทางการประกอบ การแสดงด้วยเหมือนกัน (สิทธิชัย นครวิสัย, ๒๕๕๗, น.๓)

ขณะที่นิยายหรือตำนานต้นเรื่องของทั้งสองการละเล่นก็มีความแตกต่างกัน กล่าวคือ กระตั่วแหงเสื่ออ้างอิงตำนานบทละครพระสุธนมโนราห์ ส่วนกระอั่วแหงควายอ้างอิงตำนานเรื่องนางกระอั่วกับสามี ทั้งนี้ มนตรี นาโคอ่อน (๒๕๕๖, น.๓-๔) หัวหน้าคณะกระตั่วแหงเสื่อลูกบ้านขอม จังหวัดสมุทรสาคร ได้ให้ข้อมูลว่า กระตั่วแหงเสื่อเริ่มมีการแสดงครั้งแรกที่จังหวัดสระบุรี และมีการแสดงที่แพร่ กระจายไปทั่วเขตภาคกลางมานานนับ ๕๐ ปี เพลงที่ใช้ในการแสดงกระตั่วจะเน้น ไปทางประกอบจังหวะการแสดงของตัวละคร เช่น จังหวะเพลงเดิน, จังหวะโทน, สามปีะ, จังหวะสอง, สองโทน, เพลงกลองโทน เป็นต้น หลังจากบูชาครูแล้วจะมีการ โหมโรงด้วยเพลงโหมโรงสามลา, สองปีะ, สองโทน และเพลงกลองโทน เมื่อจบจาก เพลงโทนตัวเสื่อจะเริ่มเดินวนตามจังหวะของเสียงดนตรีตามลีลาการเคลื่อนที่ ของเสื่อไปเรื่อยๆ และเดินตัวให้กว้างเท่าที่จะทำได้ เพื่อกำหนดพื้นที่ในการแสดง เมื่อได้พื้นที่ที่เรียบริบหรี่แล้วจะมีการแสดงตีลังกา การต่อตัวและการต่อสู้อย่างตัวละคร กับเสื่อ ผู้เล่นต้องทำลีลาเหมือนเสื่อจริงๆ เช่น การคลาน การกระโดด การกลิ้งตัว ไปมา บ้องตันพร้อมลูกชายและเมียเดินร้ายรำออกมา เมื่อเจอเสื่อตัวละครจะมีการ ต่อสู้กับเสื่อ จากนั้นเสื่อจะกระโดดหรือคลานออกไป ตามด้วยตัวละครที่ชื่อบ้องตัน ภรรยาและลูก ดนตรีบรรเลงจบด้วยเพลงรั้วสามลาอีกครั้ง สำหรับการแหงเสื่อโบราณ ได้กำหนดว่า การแหงเสื่อในเรื่องเสื่อจะต้องไม่ตาย เพราะเชื่อว่าถ้ามีการแหงเสื่อ ตายจะไม่ใช่สิริมงคลกับทางคณะ

สำหรับเนื้อเรื่องของการแสดงกระตั่วแหงเสื่อได้ดัดแปลงมาจากบทละคร เรื่องมโนราห์ ตอน พรานบุญจับนางมโนราห์ถวายแด่พระสุธนม โดยมิต้นเรื่องมาจาก นิยายของกลุ่มชาติพันธุ์ไตที่อาศัยอยู่ในอาณาจักรน่านเจ้าเรื่อง “นางมโนราห์” ผ่าน การปรับประยุกต์ให้พรานบุญกลายเป็นนายพรานชื่อว่า “บ้องตัน” มีภรรยาและบุตร อีกสองคนชื่อว่า “จุก” และ “แกละ” ตามท้องเรื่องที่ว่า ในเมืองแห่งหนึ่งได้เกิดเหตุร้าย ขึ้นเนื่องจากมีเสื่อออกกาละवादไล่กัดทำร้ายชาวบ้านเสียชีวิตและบาดเจ็บเป็น จำนวนมาก จนเรื่องราวดังกล่าวได้รับทราบถึงเจ้าเมือง จึงได้ออกประกาศว่าหาก

ผู้ใดที่สามารถฆ่าเสือได้จะมอบรางวัลให้เป็นการตอบแทน ดังนั้น บ้องตันจึงได้ขึ้นอาสาออกไปปราบเสือร้ายพร้อมกับภรรยาและลูก ครั้นเดินทางไปถึงกลางป่าก็ได้พบกับเสือและได้ต่อสู้กัน ในที่สุดบ้องตันสามารถฆ่าเสือตายจนนำความสงบสุขกลับคืนมาสู่บ้านเมืองอีกครั้ง ทั้งยังได้รับรางวัลอย่างมหาศาลเป็นการตอบแทนจากเจ้าเมืองแล้วแต่งเป็นเรื่องราวที่มีดนตรีประกอบ มีบทพากย์ บทเจรจา และบทร้อง รับส่งกันได้อย่างสนุกสนาน ลีลาการร้องรำมีลักษณะคล้ายโนราภาคใต้ เครื่องดนตรีมีฆ้องคู่ และกลอง ได้แก่ โทนชาติตรี ๒ คู่ และกลองตุ๊กประมาณ ๕ ลูก เดิมกลองตุ๊กมีคนเดียว ๕ ลูก แต่ต่อมาประยุกต์ใช้ตีคนละลูก คณะหนึ่งใช้เครื่องดนตรีหลายชิ้นอาจมีนักดนตรี ๑๐-๒๐ คน เพื่อให้บรรยากาศตื่นเต้นขณะเลื้อยกระโดด เท่ากับเป็นการจำลองเรื่องราวชีวิตครอบครัวของพรานบุญหรือบ้องตันก่อนที่จะออกไปจับนางมโนราห์ให้แก่พระสุธน (สำนักวัฒนธรรม กีฬา และการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร, ๒๕๕๑, น.๒-๓)

ปัจจุบันคำว่า “บ้องตัน” ได้ส่งอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนไทยในหลากหลายมิติ อาทิ ถ้อยคำเปรียบเทียบกับพฤติกรรมของคนที่มีความโง่เขลาว่า “โง่ตื้อบ้องตัน” หรือแม้แต่ในวงการเพลงไทยที่มีการประพันธ์บทเพลงชื่อว่า “บ้องตันเข้ากรุง” เพื่อเปรียบเทียบกับบ้องตันเป็นเสมือนคนชนบท เพราะบ้องตันอาศัยอยู่ในป่า จึงเปรียบเทียบกับคนที่ไม่มีความรู้แล้วเข้ามาแสวงหางานทำในเมืองใหญ่ว่าเป็นบ้องตัน นอกจากนี้ยังมีเพลงไทยอีกบทเพลงหนึ่งชื่อ “ตะลุงบ้องตัน” หรือเพลง “กราวตลุง” หรือเพลง “ซัดชาติตรี” ยังไม่มีข้อมูลผู้แต่งแน่ชัด ดัดแปลงทำนองและเนื้อร้องเพลงไทยเดิมมาจากเพลงตะลุงของภาคใต้ เพลงนี้อยู่ในอัลบั้มของหม่อมราชวงศ์ถนัดศรี สวัสดิวัตน์ บ้างก็ว่าผู้ขับร้องคือครูจำเนียร ศรีไทยพันธ์ ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (ดนตรีไทย) ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๓๖ มีเนื้อหาว่า

“ถึงขุนมารชาญศึกดา	ท้าวให้ไกรธิดาตั้งไฟกลับ
ผีพลอยได้ฟังทั้งผีป่า	วิ่งวุ่นไปมาโดนกันตั้ง
แฉะว่าเหยยบ้องตันมันช่างโง่หง	ค้ำส่วยหลายครั้งแล้วทำหน้าที่เหยย
พวกเราได้ฟังท้าวสั่ง	รีบมาพร้อมฝรั่งเดินก้าวเหยยแหยะ
ตรัสเรียกผีพลอยอย่าถ่ายเท	ไปทองส่วยว่าเวที่อายบ้องตัน
ฝ่ายว่าผีพลายผีโขมด	จะกระโดดลอดเตาะละเมาะปาแหะ

จำกูจะไปให้มันถึงเรือน   จะไปเตือนบ้องตัน ที่มันทำเฉยแะ
 ฝ่ายว่าบ้องตันมันฝันแลเห็น   จะกระโดดโลดเต้นเอามือตีแปะ
 สิบสองบ้องตันมันฝันตื่นนอน   พาเมียรีบจรเข้าดงพงป่า
 ถือหอกกำยำด้ามยาวสามวา   เข้าดงพงป่าเที่ยวหาเนื้อทราย
 เสียงนกร้องบอกหัวถลอกเสือบ   บ้องตันแลพบร้องเรียกอียาย
 เสียงนกบอกเหตุสังเกตมาหลาย   คงจะปะเสื่อร้ายเจ้าแรงระวังตัว
 ถ้ามันโสกเข้ามามึงอย่าช้ำอ้อย   จะยัดบันท้ายมึงไว้อย่างกลัว
 กูจะแทงด้วยหอกให้มันถลอกหัว   จะได้เอาตัวไปถวายเจ้านาย”

(เสมา ศิริอำพันธ์, ๒๕๕๓)

อย่างไรก็ตาม ไพศาล สุวรรณชัย หัวหน้าคณะกระต๊วแห่งเสื่อศิษย์วัดสิงห์ ได้ให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า “กระต๊วแห่งควายชื่อในอดีตที่ระบอบอยู่ในจดหมายเหตุกรุงศรี ได้ประยุกต์แปลงมาเป็นกระต๊วแห่งเสื่อ อันเป็นการแสดงของคนไทยในภาคกลางที่มีมาแต่โบราณ เป็นศิลปะของชาวฝั่งธนบุรีที่สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น ศิลปะดังกล่าวเป็นการประยุกต์ระหว่างโยน ลีเก และมโนราห์ เข้าด้วยกัน เป็นการแสดงที่ให้ข้อคิดเรื่องความดีความชั่ว ในบทมีครบหมดทั้งผู้ร้าย พระเอก นางเอก พระรอง และสุดท้ายผู้ร้ายอย่างเสื่อกก็ต้องตายในที่สุด การแสดงจะมีการละเล่นหยอกล้อ มีท่าล้อเลียนตลก้าเพื่อความบันเทิงด้วย โดยส่วนใหญ่จะเล่นในเทศกาลแห่งความสุขทั่วไป เช่น งานบวช งานแห่ภาค งานประจำปี เป็นต้น สำหรับเพลงที่ใช้เล่นเป็นเพลงจังหวะตะลุง เครื่องดนตรี ได้แก่ กลองโทน, กลองตุ๊ก, ฉิ่งฉาบ, กรับโหม่ง การแสดงกระต๊วแห่งเสื่อในสมัยก่อนไม่ค่อยสนุกตื่นเต้น ดำเนินเรื่องด้วยทำนองและบทร้องค่อนข้างช้า ทำให้คนไม่ค่อยนิยม จึงเริ่มมีการแก้ไขดัดแปลงให้สนุกสนานมาตื่นตาตื่นใจ แต่ปัจจุบันหลายคณะได้นำเอาการต่อตัวตลก้าเข้ามาผสมผสาน มีการเพิ่มตัวละครเข้าไปจากเดิม ๓-๔ เท่าตัวโดยไม่ต่ำกว่า ๒๐ คน (วรรณโชค ไชยสะอาด, ๒๕๕๗, น.๑)

สมชาย ขำประณตหัวหน้าคณะกระต๊วแห่งเสื่อศิษย์พุทธอด ได้ให้ข้อมูลว่า กระต๊วแห่งเสื่อเป็นการแสดงที่นิยมเล่นกันในภาคกลาง โดยปัจจุบันมีการดัดแปลงการแสดงแตกต่างจากในอดีตไปมาก เพื่อให้ดึงดูดความสนใจของผู้ชมในยุคสมัยใหม่ เมื่อก่อนจะมีเสื่อแค่ตัวเดียวหรือสองตัว แต่สมัยนี้ไม่ต่ำกว่า ๙ ตัว

ใช้เวลา แสดงประมาณ ๒ ชั่วโมง มีการนำเอาเครื่องเสียงและร้องเพลงมา ประกอบร่วมอย่างสนุกสนาน แล้วแต่คณะและงานที่เล่นว่าจะใช้เพลงประกอบอะไร โดยผู้แสดงจะมีอายุที่หลากหลายปะปนกันไป ตั้งแต่เด็กถึงวัยทำงาน การแสดงกระต๊ว ทางเสื่อส่วนใหญ่ทำเรื่องจะมีการฆ่าเสื่อ แต่ทางคณะศิษย์ปู้ทอดนั้นจะไม่ฆ่า และ ตัดแปลงเรื่องให้คนดูรู้สึกถึงการส่งต่อวัฒนธรรมอย่างการมีลูกเสื่อ เพื่อสืบทอด หลักวิชาต่อไป

ดังนั้นกระต๊วทางเสื่อจึงเป็นการแสดงจำพวกอย่างหนึ่งที่มีความสำคัญ ร่องลงมาจากการแสดงมหรสพหลวงเพราะใช้ระยะเวลาในการแสดงที่ค่อนข้างสั้น มีตัวแสดงน้อย ประกอบกับไม่ต้องใช้ความประณีตในเรื่องของบทร้องหรือเครื่อง แต่งกายที่ละเอียดลออมากนัก ต่อมาในสมัยกรุงธนบุรี หลังจากได้เสียกรุงศรีอยุธยา ให้แก่พม่า เหล่าศิลปินที่ทำการแสดงกระต๊วทางเสื่อได้กระจัดพรัดพรายกันไปเพราะ ภัยสงคราม บ้างก็ถูกกวาดต้อนเข้าไปเป็นเชลยสงครามในพม่า จนกระทั่งพระเจ้า กรุงธนบุรีได้ทรงรื้อฟื้นศิลปะการแสดงมหรสพของไทยประเภทต่าง ๆ ให้กลับมา เจริญรุ่งเรืองอีกครั้ง ในช่วงเวลาดังกล่าวถือเป็นย่างก้าวสำคัญของการพัฒนากระต๊ว ทางเสื่อให้ก้าวข้ามค่านิยมเดิมที่เคยให้เป็นเพียงการแสดงเบิกโรงเพื่อเรียกร้องความ สนใจแก่ผู้ชม มาเป็นการแสดงเพื่อประกอบขบวนแห่ในพิธีการและวาระสำคัญต่างๆ เพื่อช่วยสร้างสีสันและความสนุกสนานมากยิ่งขึ้น อาจกล่าวได้ว่า ต้นกำเนิดของ ขบวนแห่กระต๊วทางเสื่อที่พบเห็นในปัจจุบันได้มีจุดกำเนิดมาจากสมัยกรุงธนบุรีเป็น ราชธานี จึงไม่น่าแปลกใจว่าเหตุใดในปัจจุบันคณะแสดงกระต๊วทางเสื่อส่วนใหญ่จึง กระจัดอยู่บริเวณพื้นที่เขตธนบุรีเป็นสำคัญ โดยอิริยาบถ ช่วงพิชิต ปรากฏที่ท้องถื่น ฝั่งธนบุรี กล่าวถึงกระต๊วทางเสื่อว่า

เดิมเป็นการละเล่นที่ใช้เล่นในพิธีขบวนต่างๆ ซึ่งในพื้นที่ ฝั่งธนบุรีมีคณะกระต๊วทางเสื่อกว่า ๓๐ คณะ เช่น คณะศิษย์วัดสิงห์ คณะศิษย์หลวงพ่อกวาว คณะศิษย์วัดสังข์กระจาย คณะวัดใหญ่ ศรีสุพรรณ คณะวัดกัลยาณมิตร เป็นต้น ในอดีตศิลปะการแสดง กระต๊วทางเสื่อมีการแสดงแพร่หลายทั้งในฝั่งพระนครและ ฝั่งธนบุรี แต่ปัจจุบันยังคงเหลืออยู่ในพื้นที่ฝั่งธนบุรี เนื่องจาก ฝั่งธนบุรีเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายของชาติพันธุ์ ส่งผลให้การแสดง

วัฒนธรรมหลักของสังคม หรือกระแสวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามา
กลืนได้น้อยกว่าพื้นที่อื่น (สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัย
ราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา, ๒๕๕๓, น.๒๔)

ต่อมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์อันเป็นยุคทองของวัฒนธรรมไทยที่ได้มีการ
ฟื้นฟูมรดกของแขนงต่างๆขึ้นมาเรื่อยๆ ซึ่งในยุคสมัยนี้ความสำคัญของการแสดง
เบิกโรงได้เริ่มลดบทบาทลง ส่งผลให้กระต๊วแห่งเดียวกลายเป็นการแสดงประเภทจำพวก
ที่ไม่ค่อยมีความสำคัญมากเท่าใดนัก แต่ก็ยังปรากฏอยู่บ้างในงานบุญจำพวก
งานบวชชาติ ทอดกฐินและผ้าป่า ดังความปรากฏในหนังสือ **เมื่อคุณตาคุณยาย
ยังเด็ก** เล่ม ๒ ตอน “ตู่แห่” ของทิพย์วาทินี สนิทวงศ์ ณ อยุธยา ได้ระบุว่า “ขบวน
แห่นาคเป็นขบวนยาวเดินมาตามถนน มีกระต๊วแห่เสื่อ แตรวง เกิดเท็งกลองยาว
ผู้หญิงบ้างผู้ชายบ้างพัดหน้าขาวๆ สวมหัวล้าน หัวเกลศ แต่งตัวสีฉูดฉาดรำเชิๆ
หน้าขบวน” (ไพบูลย์ อมรประภา, ๒๕๕๑, น. ๒๕) ยิ่งในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒
การเล่นกระต๊วแห่เสื่อยิ่งแทบจะสาบสูญไปจากความทรงจำของคนในสังคมไทย
เพราะบ้านเมืองอยู่ในภาวะคับขัน สภาพเศรษฐกิจตกต่ำจนทำให้มรดกและดนตรีไทย
ขาดการทะนุบำรุงเป็นอย่างมาก ผู้รู้และผู้สืบทอดก็แทบไม่มีหลงเหลือ เพราะถูก
กำกับควบคุมจากภาครัฐบาลในยุคสมัยเปลี่ยนแปลงการเมืองการปกครองจาก
ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นแบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรง
เป็นประมุข ได้มีการปรับปรุงหน่วยงานราชการให้มีประสิทธิภาพและประหยัดงบ
ประมาณ จึงเป็นเหตุให้มรดกทุกชนิดของทางราชการตกต่ำลง มรดกและการ
ละเล่นหลายประเภทขาดผู้สืบทอด ส่งผลให้มรดกและการละเล่นบางอย่างเสื่อม
หายไปจากสังคมไทย ในช่วงระยะเวลาดังกล่าวได้มีกลุ่มอนุรักษ์นิยมที่มองการณ์ไกล
พยายามส่งเสริมสนับสนุนให้เกิดการสืบทอดศิลปะการแสดงมรดกของไทย ซึ่งบุคคล
ที่ควรค่าแก่การยกย่องเป็นอย่างยิ่ง คือ พระยาอนุมานราชธน, หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์
ปราโมช, นายอนิต อยู่โพธิ์ อติตอธิตีกรมศิลปากร และอาจารย์มนตรี ตราโมท ปัจจุบัน
เป็นที่น่ายินดีว่ามีสถานศึกษาในเขตธนบุรีให้การสนับสนุนเด็กและเยาวชนได้ศึกษา
เรียนรู้วัฒนธรรมการเล่นกระต๊วแห่เสื่อได้แก่ โรงเรียนวัดโตนด แขวงบางแกว เขต
ภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร โดยเริ่มก่อตั้งคณะกรรมการแสดงมาตั้งแต่ปีพุทธศักราช ๒๕๔๗
ซึ่งรับจ้างทำการแสดงตามงานบุญและกิจกรรมต่างๆภายในชุมชนเพื่อให้นักเรียนได้

ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ด้วยการมาฝึกซ้อมแสดงกระต๊วแทงเสือ ทั้งยังเป็นการสร้างรายได้เสริมเพื่อนำเงินดังกล่าวไปเป็นค่าใช้จ่ายในการศึกษาเล่าเรียนอีกด้วย ซึ่งในปัจจุบันคณะแสดงกระต๊วแทงเสือของโรงเรียนวัดโตนดมีจำนวนสมาชิกมากกว่า ๓๐ คน แต่ละคนมีอายุตั้งแต่ ๘-๑๓ ปี จึงถือเป็นเครื่องการันตีได้ว่าในอนาคตการละเล่นที่ทรงคุณค่าของไทยจะยังคงอยู่เพราะมีเยาวชนคนรุ่นหลังเห็นคุณค่าและร่วมกันอนุรักษ์สืบสานไว้

สรุปและอภิปรายผลการศึกษา

จากเอกสารหลักฐานที่แสดงให้เห็นประวัติความเป็นมาและพัฒนาการของการละเล่นสองชนิด คือ “กระอ้าวแทงควาย” กับ “กระต๊วแทงเสือ” หรือ “บ้องตันแทงเสือ” ทำให้เข้าใจได้ว่า กระอ้าวแทงควายเป็นการละเล่นที่พัฒนาการมาจากรากฐานความสัมพันธ์ระหว่างคนกับควายตามรูปแบบการดำรงชีวิตในสังคมเกษตรกรรมของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ด้วยวัตถุประสงค์ในการขอฝนหรือเพื่อความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งปรากฏร่องรอยตามภาพฝาผนังภายในถ้ำและจิตรกรรมฝาผนังในวัดเก่าแก่ รวมทั้งพิธีกรรมความเชื่อหลายอย่างเกี่ยวกับคนและควายที่ตกทอดมาจนถึงปัจจุบัน โดยไทยได้รับอิทธิพลจากการละเล่นกระอ้าวแทงควายมาจากทวาย เมืองในสาธารณรัฐสหภาพเมียนมาที่มีความสัมพันธ์เชิงการเมืองการปกครองระหว่างไทยกับพม่ามาช้านาน ในฐานะผู้ครอบครองเมืองทวายสลับปรับเปลี่ยนกันไปมา โดยข้อมูลทางประวัติศาสตร์ระบุว่า กระอ้าวแทงควายเป็นการแสดงของเมืองทวาย อันเป็นเมืองประเทศราชที่นำมาแสดงถวายในพระราชพิธีโสกันต์และงานมหรสพสมโภชในการพระเมรุ จึงทำให้ถูกหมายรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งในการละเล่นของหลวงจากทั้งหมด ๕ ชนิด ประกอบด้วย ระเบง, โมงครุ่ม, กุลาตีไม้, แทงวิสัย และกระอ้าวแทงควาย ซึ่งการละเล่นของหลวงที่เกิดขึ้นในช่วงแรกมีเพียง ๓ ชนิด คือ ระเบง โมงครุ่ม และกุลาตีไม้ ส่วนที่เกิดขึ้นภายหลังคือ แทงวิสัย และ กระอ้าวแทงควาย ปรากฏหลักฐานผ่านงานวรรณกรรมตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเรื่อยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ (วิद्या เอี่ยมประไพ, ๒๕๕๔) ต่อมาได้มีการดัดแปลงกระอ้าวแทงควายกลายเป็นกระต๊วแทงเสือ ด้วยเหตุผลที่ต้องใช้ผู้แสดงจำนวนมากกว่าในการสวมศีรษะและลำตัวของควายถึงสองคน มาเป็นเสือที่ใช้ผู้แสดงน้อยกว่าเพราะสวมศีรษะเสือแค่เพียงคนเดียว เพื่อให้ง่ายต่อการเคลื่อนที่และเพิ่ม

ความสนุกสนาน เท่ากับเป็นการดัดแปลงการเล่นของหลวงมาเป็นการเล่นของราษฎรเพื่อใช้ในงานพิธีต่างๆ บ้างก็เรียกว่า “บ้องตันแทงเสือ” ซึ่งนิยมใช้ในการเบิกโรงสำหรับการแสดงหนังใหญ่ ดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงอธิบายไว้ในคำนำหนังสือประชุมพากย์รามเกียรติ์ ฉบับพิมพ์ครั้งแรกว่า

ยังได้ความในหนังสือสมุทรโฆษคำฉันท์ต่อออกไปในเรื่อง เล่นหนังอีก ๒ ข้อ คือ หนังแต่โบราณนั้นเล่นเรื่องต่างๆ มิได้ เฉพาะแต่เล่นรามเกียรติ์เรื่องเดียวเหมือนอย่างอื่นอีกข้อหนึ่ง ที่เล่นเบิกโรงชั้นหลังนี้ เห็นเล่นแต่เรื่องจับลิงหัวค้ำ กับเรื่อง บ้องตันแทงเสือ แต่ในหนังสือสมุทรโฆษ ระบุออกเรื่องต่างๆ สำหรับเล่นเบิกโรงไว้อีกหลายเรื่อง (ฉันทนา เอี่ยมสกุล, ๒๕๕๐, น. ๗๑)

ปัจจุบันการเล่นกระอู้แทงควายแทบจะไม่มีปรากฏให้เห็นแล้ว คงเห็นเพียงแค่กระตั่วแทงเสือที่นิยมเล่นในงานบุญงานประเพณีทั่วไปเท่านั้น จึงถือเป็นความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงระหว่างการเล่นกับวิถีชีวิตของผู้คนและราชสำนักที่อยู่คู่กับสังคมไทยมาช้านาน โดยสิ่งที่นำศึกษาต่อไปหลังจากเข้าใจประวัติความเป็นมาและพัฒนาการของการเล่นทั้งสองชนิดแล้ว คือ การศึกษาความเปลี่ยนแปลงด้านรูปแบบการเล่นกระตั่วแทงเสือหรือบ้องตันแทงเสือในปัจจุบันว่ามีความแตกต่างไปจากอดีตอย่างไร ไม่ว่าจะเป็นจำนวนผู้แสดง เครื่องแต่งกาย เครื่องดนตรีประกอบการแสดง และเนื้อหาสาระที่มักปรับเปลี่ยนยุคทำให้เกิดความสนุกสนานมากยิ่งขึ้น

บรรณานุกรม

- ฉันทนา เอี่ยมสกุล. (๒๕๕๐). **เบิกโรง**. กรุงเทพฯ: คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ชัชรินทร์ ไชยวัฒน์. (๒๕๕๙). **กระอ้วกแทงควาย**. ไทยโพสต์ (๒๐ เมษายน), น. ๒๔.
- ฐิติกร สังข์แก้ว และ อรรถสิทธิ์ พานแก้ว. (๒๕๕๙). **ไขว้เล่นกระตั่วแทงเสื่อ**. กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.
- บาราย. (๒๕๕๔). **กระอ้วกแทงควาย**. ไทยรัฐ (๑๗ เมษายน), น.๔๐.
- _____. (๒๕๕๕) **ตำนานสร้างโลก**. ไทยรัฐ (๘ มกราคม), น.๓๔.
- ประภาส เฟื่องฟูม. (๒๕๕๘). **โสกันต์: พระราชพิธีแห่งความทรงจำ**. พิษณุโลก: ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- ประเมษฐ์ บุญยะชัย. (๒๕๕๑). **มหรสพสมโภชน์ในการพระเมรุ**. ผู้จัดการ (๑๘ กรกฎาคม), น.๑๖.
- พะอบ โปษะกฤษณะ. (๒๕๒๐). **วรรณกรรมประกอบการเล่นหนังใหญ่ วัดขนอน จังหวัดราชบุรี**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี.
- ไพบูลย์ อมรประภา. (๒๕๕๑). **ประวัติความเป็นมาประติมากรรมกระดาด หรือ เปเปอร์มาเช่**. พิษณุโลก: โรงเรียนพุทธชินราชพิทยา.
- ภาควิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (๒๕๕๔). **บทละครเรื่อง ระเด่นลันได**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- มนตรี นาคอ่อน. (๒๕๕๖). **หลักสูตรพัฒนาทักษะและเสริมสร้างประสบการณ์ด้านอาชีพและคุณภาพชีวิต วิชาการละเล่นกระตั่วแทงเสื่อลูกบ้านขอม**. สมุทรสาคร: วิทยาลัยชุมชนสมุทรสาคร.
- มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. (๒๕๕๓). **มหรสพหลวง**. กรุงเทพฯ: สำนักบรรณสารสนเทศ.
- รามัญคดี. (๒๕๕๗). **กระอ้วกแทงควาย : การละเล่นที่สาบสูญไปจากวัฒนธรรมมอญ**. กรุงเทพฯ: มอญศึกษา.
- วรรณโชค ไชยสะอาด. (๒๕๕๗). **กระตั่วแทงเสื่อ การละเล่นที่ถูกปลุกโดยนายกษ และกลุ่มดาวดิน**. กรุงเทพฯ: มติชน.

วิชาการณ์ แสงมณี. (๒๕๕๗). **ควายบ้านและควายป่าต่างกันอย่างไร**. กรุงเทพฯ: ศิลปะไทย.

วิรัช นิยมธรรม. (๒๕๕๔). **ความฝัน นิमित คำเล่าลือ**. พิษณุโลก : มหาวิทยาลัยนเรศวร.
วีณา เอี่ยมประไพ. (๒๕๕๔). **ศิลปวัฒนธรรมในสมัยรัชกาลที่ ๖**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.

ศิริพจน์ เหล่ามานะเจริญ. (๒๕๕๙). **ธรรมเนียมเก่าไทยสยามในงานพระบรมศพต้องมีการมหรสพเรไร้น**. กรุงเทพฯ : เดอะแมทเทอร์.

ศิริวรรณ บ้องคำสิงห์. (๒๕๕๓). **การพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา สารนาฏศิลป์**
หน่วยการเรียนรู้ เรื่อง กระตั่วแทงเสื่อ สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษา
ปีที่ ๖ สำนักงานเขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัย
ราชภัฏธนบุรี.

ศุภย์ ข้อมูลกลางทางวัฒนธรรม. (๒๕๕๔). **กระตั่วแทงเสื่อตำบลปากจั่น**.
พระนครศรีอยุธยา: กระทรวงวัฒนธรรม.

ศุภย์มานุษยวิทยาสิรินธร. (๒๕๕๘). **หนังสือเก่าชาวสยาม**. กรุงเทพฯ: สำนักหอสมุด
แห่งชาติ.

ศันสนีย์ วีระศิลป์ชัย. (๒๕๕๔). **สีแผ่นดินกับเรื่องจริงในราชสำนักสยาม**. กรุงเทพฯ:
มติชน.

สถานอารยธรรมศึกษาโขง-สาละวิน. (๒๕๕๘). **การละเล่นกระอั่วแทงควาย**. พิษณุโลก:
มหาวิทยาลัยนเรศวร.

สถาบันการพลศึกษาวิทยาเขตสมุทรสาคร. (๒๕๕๖). **อนุรักษ์ พัฒนา ทะนุบำรุง**
และเสริมสร้างเอกลักษณ์กีฬาไทยและกีฬาพื้นบ้าน. สมุทรสาคร:
สถาบันการพลศึกษา.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. (๒๕๕๙). **กระอั่วแทงควาย การละเล่นขอฝน เดือนหก**. กรุงเทพฯ:
มติชน.

_____. (๒๕๕๘). **แทงควายกลายเป็นแทงเสื่อ**. กรุงเทพฯ : มติชน.

สิทธิชัย นครวิสัย. (๒๕๕๗). **ถอดรหัสกระตั่วแทงเสื่อ**. กรุงเทพฯ : คมชัดลึก.

เสมา ศิริอำพันธ์. (๒๕๕๓). **เพลงชัตชาติรี**. ราชบุรี : โรงเรียนโสภณศิริราษฎร์.

สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ. (๒๕๕๙). **วัดยานนาวา**.

กรุงเทพฯ: คลังทรัพยากรการศึกษาแบบเปิด.

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ. (๒๕๓๘). **โคลงฉันท์เรื่อง ไส้กัณฑ์พระราชนิพนธ์
ในรัชกาลที่ ๕ และ บัญชีตัดจุก ราชพระนามแลนามผู้ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตัดจุก**. กรุงเทพฯ: สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี.

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา. (๒๕๕๓). **กระตั่ว
แทงเสื่อศิษย์วัดสิงห์ร่วมเสวนา เรื่องกระตั่วแทงเสื่อ**. กรุงเทพฯ: โอเค
เนชั่น.

_____. (๒๕๔๘). **กระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมและคุณค่าการเล่นกระตั่ว
แทงเสื่อในชุมชนวัดสังข์กระจาย**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏ
บ้านสมเด็จเจ้าพระยา.

สำนักวัฒนธรรม กีฬา และการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร. (๒๕๕๑). **การแสดง
กระตั่วแทงเสื่อคณะไพศาลศิลป์ ศิษย์วัดสิงห์**. กรุงเทพฯ : โครงการจัดทำ
แผนที่แหล่งวัฒนธรรมท้องถิ่นมีชีวิต.

หอสมุดพระวชิรญาณ. (๒๕๖๓). **บทละครเรื่องระเด่นลันได**. กรุงเทพฯ : วชิรญาณ.

อริวัฒน์ เปลี่ยนใจ. (๒๕๕๗). **โครงการออกแบบสื่อประชาสัมพันธ์การเล่นพื้นบ้าน
กระตั่วแทงเสื่อ**. ปทุมธานี : คณะศิลปะและการออกแบบ มหาวิทยาลัยรังสิต.